

TÜRK EDEBİYATI İÇİNDE ÂŞIK EDEBİYATININ YERİ

Prof. Dr. Umay GÜNAY *

Tarih sahnesine çıktıkları kabul edilen M.Ö. III. yüzyıldan beri dünya coğrafyası üzerinde çok geniş alana yayılan ve en uzun ömürlü milletlerden biri de Türklerdir. Uzun bir tarih içinde çok geniş bir mekâna yayılan ve sık sık yurt değiştirerek pek çok kültür ve dinin tesiri altında kalan ayrıca farklı medeniyet seviyelerinde ve her zaman hareket halinde yaşayan milletimizin edebiyatını değerlendirebilmek çok zordur. Bu zorluğun sebepleri kısaca şöyle özetlenebilir: Uzun bir tarihî dönem içinde çok mekân değiştirmelerinden dolayı yeterli yazılı kaynaklar bulunmamaktadır. Farklı coğrafi alanlarda ve farklı kültürlerin tesiri ile lehçe farkları doğmuş, yaşamak zorunda oldukları şartlar sonucunda medeni seviyeleri farklılaşmış olduğundan edebiyatları da farklı seviyelerdedir. Tarih sahnesine çıktıkları günden bugüne çoğalan çoğaldıkça parçalanıp birbirinden uzaklaşan, zaman zaman büyük başarılar kazanarak büyük imparatorluklar kuran, zaman zaman bütün başarılarını kaydederek kabuğuna çekilerek yaşayan Türk Milletinin bu karışık ve dağınık tarihi içinde ilk günden bugüne daima tekâmül eden, fakat mahiyetini değiştirmeyen müşterek millî geleneğe bağlı bir edebiyatları vardır. İslâmiyetten önce Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları devirlerde bütün Türk boylarında müşterek olan bu millî edebiyat İslâmiyetin kabulünden sonra kültürel, dinî, sosyal ve politik şartlar altında hem çeşitlenmiş hem de zaman zaman yazılı kaynaklarda yer al-

mayacak kadar ikinci dereceye inmiştir. Bu edebiyatın mahsülleri Tanzimat hareketi ve Cumhuriyetten sonra "Halk Edebiyatı" genel başlığı altında değerlendirilmeye başlanmıştır.

Edebiyat Tarihçileri, Türk Edebiyatını kronolojik olarak İslâmiyetten önce ve İslâmiyetten Sonra, Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı diye üçe böldükten sonra İslâmiyetten sonraki Türk Edebiyatını Divan ve Halk Edebiyatı şeklinde incelemek hususunda müşterek bir anlayışa sahiptirler. Ana hatları ile doğru olan ve araştırmacılara değerlendirmede kolaylık sağlayan bu tasnifte yer alan "Halk Edebiyatı" kavramı bu konuda çalışanlar tarafından farklı yorumlandığı için bu başlık altında veya yanında yer verilen Tekke ve Âşık Edebiyatının bu tasnifte yerleri muğlak kalmıştır.

Görüşlerini incelediğimiz araştırmacıların "Halk Edebiyatı" kavramının şümulü üzerinde kesin bir anlaşmaya varamadıklarını gördük. Bu konuda çalışanların bir kısmı halk edebiyatı terimini dar anlamda kullanılarak yalnızca sözlü anonim edebiyat mahsüllerine inhisar ettirmektedirler. Bir kısım araştırmacılar ise anonim edebiyat mahsülleri ile ferdî edebiyat mahsüllerinin müşterek bir edebiyat geleneğine dayanmaları ve ortak nazım unsurları taşınmalarını da göz önünde tutarak halk edebiyatı terimine geniş mana vererek anonim edebiyat mahsülleri yanında tekke, âşık ve diğer zümre edebiyatlarını da bu başlık altına dâhil etmektedirler.

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyatı Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halkbilim Anabilim Dalı Başkanı.

"Halk Edebiyatı" teriminin şümulü konusunda farklı düşünen bu araştırmacılar edebiyat mahsülleri ile ferdi edebiyat mahsullerinin incelenmesinde ayrı usullerin tatbiki konusunda ve bu mahsullerin müşterek bazı unsurlara sahip oldukları hususunda hemfikirlerdir.

Bu konuda doğru ve eksiksiz bir değerlendirme yapabilmek için Türk Edebiyatının İslâmiyetten önceki ilk şeklini ve muhtevasını daima göz önünde tutmak gereklidir.

Orta Asya'da teşekkül edip gelişen Millî Türk Edebiyatı, İslâmiyetin kabulünden sonra yeni dinin akideleri ve heyecanı yanında sürekli genişleyen bir alan içinde değişik kültürlerin ve yaşama şekillerinin de tesiri altında daima özüne sâdik kalarak gelişmiş çeşitlenmiş (anonim, âşık, tekke) günümüze kadar yaşamağa devam etmiştir. Başlangıcından günümüze kadar devam eden ve etmekte olan geleneksel millî Türk şiirinin bütün bölümlerinde (anonim, âşık, tekke) sürekliliği ve müşterekliği sağlayan unsurları şöyle sıralayabiliriz:

1. Nazım öğeleri: Hece vezni, kafiyeli düzeni, nazım birimi olarak dördüklere dayalı türler, koşma ve mâni nazım şekli esasına dayalı, bu iki şeklin bazen beraber bazen ayrı şekilde meydana getirilen çeşitli kombinasyonları.

2. Müzik eşliğinde nazım: İslâmiyetten önce ve sonra şiir daima müzikle birlikte. Anonim, âşık ve tekke şiiri her zaman ezgilidir, çok kere bir müzik aletinin eşliği sözkonusudur. Müzik aletleri zaman zaman farklılaşmış (kopuz ve çeşitleri, saz, ney, küdüm, tanbur, mey, kaval, düdük vb.) fakat şiir hiç bir zaman müzikten ayrılmamıştır.

3. İcrada daima diyaloga yer verilmiştir: Bu diyalog bazen konuyu daha etkili duyurabilmek, bazen yarışma psikolojisi içinde imtihan şeklinde (soru-cevap), veya bir konuyu öğretmek, bir konu ve bir ayak etrafında en güzel deyişi yaratabilmek, bazen daha iyi anlaşabilmek için anonim, tekke ve

âşık tarzı nazım geleneklerinde her zaman yer almıştır.

Anonim halk şiirinde, türkülerde, destanlarda, manilerde, düğün adetleri ile ilgili karşılıklı deyişmelerde, âşık tarzı şiir geleneği içinde önemli bir yer tutan karşılaşmalarda, tekke şiiri geleneği içinde cansız canlı gibi konuşurma ve soru cevap şeklinde örnekleri her zaman görmek mümkündür.

4. Geleneğe dayalı millî Türk şiirinin bütün dalları başlangıcından bu yana büyük ölçüde irticalen yaratılmış, hafızalarda muhafaza edilerek söz vasıtası ile yayılmıştır. Bu özelliklerden dolayı çok kere yazıya geçirilmeyen şiirlerin ilk şekilleri kaybolmuştur. Sözlü muhafaza edilen bu deyişlerin bir edebiyat tarzından diğerine aktarılmanın yanında zamana ve zemine uyma esnekliği ile yeni unsurlarla zenginleşmişlerdir.

5. Türk milletinin büyük bir çoğunluğuna hitap eden bu edebiyat tarzlarında (anonim-âşık-tekke) yaratıldıkları ve yaşatıldıkları devrin ve çevrenin yaygın Türkçesi kullanılmıştır. Âşık şiirinin, divan şiirinin fazlaca tesirinde kaldığı XVII-XIX. yüzyıllara ait bazı örnekleri ve tekke şiirinin medrese kültürü altında teşekkül eden bir kısmı hariç tutulmak kaydıyla Arapça ve Farsça kelime oranı bu edebiyatları yaşatan halkın bildiği kelimeleri aşmamıştır. Ayrıca mahalli kelime ve deyimlerin yanında ağız hususiyetleri millî edebiyat geleneğine dayalı her üç tarz edebiyatın karakteristik özelliği olmuştur.

Türk Edebiyatı içinde yabancı edebiyat gelenekleri üzerine kurulmuş, gelişmiş, devrini tamamlamış ve devam etmekte olan Divan Edebiyatı ve Cumhuriyet dönemi edebiyatları vardır. Bilindiği üzere Osmanlı imparatorluğu süresince Arap ve Fars edebiyat geleneğine dayalı taklidi aşan orijinal yaratımlara sahip yaygın söyleyişi ile Divan edebiyatı, aydınlarca yaşanmış ve yaşatılmıştır. İmparatorlukla beraber bu